

COOK, Guy – NORTH, Sarah (eds.): Applied Linguistics in Action. A Reader.

COFFIN, Caroline – LILLIS, Theresa – O'HALLORAN, Kirean (eds.): Applied Linguistics Methods. A Reader.

Eva Lehečková

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK, Praha
eva.leheckova@ff.cuni.cz

COOK, Guy – NORTH, Sarah (eds.) (2010): *Applied Linguistics in Action. A Reader*. New York – Abingdon: Routledge, 282 s.
ISBN 978-0-415-54547-1.

COFFIN, Caroline – LILLIS, Theresa – O'HALLORAN, Kirean (eds.) (2010): *Applied Linguistics Methods. A Reader*. New York/Abingdon: Routledge, 273 s.
ISBN 978-0-415-54545-7.

Nakladatelství Routledge v roce 2010 vydalo dvě knihy sebraných textů z oblasti aplikované lingvistiky, které se jak stejným (a na pohled příjemným) grafickým ztvárněním přebalu, tak z části sdílenou předmluvou představují jako jedna výpověď o současném stavu aplikované lingvistiky jako disciplíny. První svazek¹ publikace *Applied Linguistics in Action* je koncipován do tří oddílů a směřuje od vymezení teoretických otázek k praktickým případovým studiím, přičemž celý jeden oddíl věnuje problematice angličtiny jako světového jazyka. Druhý svazek nazvaný *Applied Linguistic Methods* dává prostor třem dominantním metodám empirického zkoumání v současné aplikované lingvistice, tj. systémové funkční lingvistice M. A. K. Hallidaye, kritické analýze diskurzu a etnografií komunikace. Knihy jsou členěny do oddílů, které jsou vždy uvedeny úvodem, v němž editoři příslušného svazku stručně, ale velmi přesně a zajímavě představují obsah studií zařazených v daném oddílu. Oba svazky obsahují jmenný a věcný rejstřík.

Všichni editoři obou knih v současné době působí na britské The Open University (viz <http://www.open.ac.uk/>), která je největším poskytovatelem distančního vzdělávání na světě a jejímž ústředním posláním je zpřístupňovat vzdělání mimo jiné i zdravotně a sociálně znevýhodněným skupinám. Obě knihy se využívají jako studijní materiály v postgraduálním studijním programu The Open University Masters in Education. Vzhledem k tomuto specifickému působišti editorů je pochopitelné, že se všichni odborně zabývají oblastí aplikované lingvistiky a že pocítovali potřebu sebrat texty k daným tématům do dvou knih.

1 Označení svazku případových studií jako prvního a svazku metodologického jako druhého přejímám od editorů a dodržuji jej i v následujícím textu.

Proměny aplikované lingvistiky

Obě knihy si v úvodu za východisko volí hojně citovanou a komentovanou definici aplikované lingvistiky od Christophera Brumfita (1995, s. 27): „The theoretical and empirical investigation of real-world problems in which language is a central issue.“ Otevírají tak jedno téma, které prochází oběma svazky, i když ne vždy explicitně, totiž postupnou proměnu ve vymezení aplikované lingvistiky (dále AL) jako oboru v posledních přibližně dvaceti letech. Jedná se o posun (reflektovaný i v jiných publikacích, například v *Handbook of Applied Linguistics*, který připomínáme níže) od problematiky výuky mateřských a cizích jazyků k širše koncipovanému oboru, který zahrnuje široké pole výzkumů jazyka v užívání – mediální komunikaci, politický diskurz, projevy u soudu, komunikaci jedinců s jazykovými poruchami, soubor témat spjatých se znakovými jazyky a jejich mluvčími, problematiku gramotnosti a mnoho dalších. Oblast vyučování jazyku tak sice stále je hlavní oblastí AL, ale nikoliv jedinou. Pod vlivem tohoto posunu vznikla i potřeba redefinovat samotný obor, přičemž Brumfit jako jeho konstituující aspekty vidí interakci jazyka a problémů skutečného světa, v nichž hraje jazyk ústřední roli a v níž může analýza kontextualizovaných komunikátů přispět i ke změně skutečnosti (tvorba nových výukových materiálů, poučení, kritický přístup voličů k politickému diskurzu, korektní komunikace z hlediska rodu, rasy, sociální třídy apod.). Na druhou stranu Brumfitova definice nezužuje AL na praktické otázky, uvědomuje si i potřebu teoretických úvah, které jsou nutné pro zakotvení prakticky orientovaných výzkumů. Toto je první podstatný přínos recenzovaných publikací: přispívají ke konkrétní představě toho, co obnáší současná AL, jaké metody primárně využívá a jaké ukázkové případové studie v jejím rámci vznikají. V souvislosti s vymezením AL jsou podstatné dva aspekty. Za prvé v předmluvě k prvnímu oddílu první knihy editoři konstatují, že oblast AL je svou povahou nutně výrazně interdisciplinární. Toto zdánlivě samozřejmé tvrzení vzápětí (s. 5) editoři podkládají zajímavým protikladem:

„[I]f disciplinary identity has been traditionally seen as a matter of abstracting from the real world to deal only with certain aspects of the object of enquiry, then it is hard to see how a mode of enquiry which defines itself by its capacity to understand real-world problems, can maintain such a level of abstraction. Applied linguistics cannot of its nature remain within an ivory tower where disciplinary identity can be easily preserved [...]. Addressing real-world problems will only have validity if they can be treated in the round. To isolate certain features as though they were the only factors in the problem is not only to simplify but also to distort.“

Za druhé oba svazky svým obsahem zdůrazňují přívlastek *současná* AL. Studie v nich obsažené totiž nepodávají průřez zásadními texty od počátků AL po dnešek, jak jsme zvyklí u některých jiných přehledových knih představujících základy určité teorie, přístupu či tématu.² Oba svazky obsahují převzaté studie či jejich části vzniklé po roce 2000 (až na dvě výjimky v prvním svazku, které pocházejí z 90. let 20. stol.), zejména svazek druhý, zaměřený metodologicky, je pak sestaven především z původních textů. Jeden z podstatných dojmů z obou publikací proto je, že čtenář získává přehled o současném stavu oblasti a o tom, jak se jednotliví

2 Viz například *Fuzzy Grammar: A Reader* (2004).

badatelé ve svém výzkumu vyrovnávají s rozšířením záběru AL jako oboru a jak řeší otázky, které to s sebou přináší. Jaké konkrétní otázky považují za hodné promyšlení, si ukážeme u obou svazků konkrétně.

Aplikovaná lingvistika v akci

První svazek *Applied Linguistics in Action* je rozdělen do tří oddílů nazvaných AL v teorii, Angličtina ve světě a AL v akci. První část ve čtyřech kapitolách přináší obecnější úvahy nad pozicí AL ve vztahu k jejímu tradičnímu centrálnímu tématu, výuce (angličtiny jako) cizího jazyka (první dva příspěvky významných osobností oboru H. Widdowsona a Ch. Brumfita), a také ve vztahu k sociálním vědám (text B. Ramptona a příspěvek A. Sealey a B. Cartera). Text A. Sealey a B. Cartera *Making connections. Some key issues in applied linguistics* (s. 36–47) je přehledový a má nejširší záběr – v podstatě o něco obširněji než předmluva celé knihy popisuje klíčová témata současné AL a styčné obory, s nimiž je AL těmito tématy propojena (kritická analýza diskurzu, etnografie komunikace, konverzační analýza). Jako takový by mohl tento text daný oddíl knihy spíše otevírat, neboť dobře přiblíží AL čtenářům, kteří se s danou oblastí seznamují poprvé. Zároveň by takové řazení podpořilo myšlenku o rozšíření oblasti AL o jiné obory, než je problematika výuky cizího jazyka, neboť zbývající tři texty v teoretickém oddílu uvažují o AL výhradně nebo primárně právě v tradičním užším smyslu. Henry Widdowson se v textu *The theory of practice* (s. 8–18) zamýšlí nad úlohou teoretického uvažování v tak praktické oblasti, jako je jazykové vyučování. Obhajuje jeho potřebnost, a to v tom smyslu, že „applied linguistics that informs the kind of enquiry I undertake does not impose a way of thinking, but points things out that might be worth thinking about“ (s. 18). Christopher Brumfit věnoval svůj text s názvem *Language, linguistics, and education* (s. 19–27) úvaze o vztahu „akademického“ bádání o jazyce (lingvistiky) a vzdělávací jazykové praxe. Jazyk kvalifikuje jako „the cheapest scientific data available to schools“ (s. 27) a zdůrazňuje, že tuto jeho podstatu bývají žákům schopni odhalit (a navést je k jejímu samostatnému odhalování) pouze ti učitelé jazyka, kteří získali dostatečné obecnělingvistické vzdělání. Ben Rampton se v kapitole nazvané *Continuity and change in the views of society in applied linguistics* (s. 28–35) zabývá přechodem od moderního myšlení k postmodernímu a všímá si toho, jak tento přerod reflektovala sociolingvistika na jedné straně a AL na straně druhé. Snaží se ukázat, že v oblasti AL docházelo k přijetí postmoderního pojetí komunikace jako dynamické, nesytemové dříve než v klasickém sociolingvistickém výzkumu, a proto sociolingvistika v tomto ohledu našla inspiraci v AL. Představené čtyři kapitoly jsou, až na obecněji pojatou kapitolu čtvrtou, spíše sondami do výrazných rysů současné AL než komplexní charakteristikou AL jako celku. Přesto ze souboru textů hlavní znaky AL vysvítají jednoznačně – AL se zasazuje do kontextu sociálních věd, staví se do kontrastu s mentalistickou formální lingvistikou, zejména chomskyánského typu, a předmět jejího zkoumání je podán jako vztah textu a široce chápaného kontextu (viz níže).

Následující dva oddíly čítající celkem patnáct kapitol se věnují vybraným otázkám angličtiny ve světě, tedy osvojování a vyučování angličtiny jako druhého jazyka včetně otázek jazykového plánování, a dále různým situacím, v nichž je jazyk v užívání hodný zkoumání (například zde najdeme studii popisující posun interpretací při překladu soudních výpovědí,

rozdílné užívání idiomů v běžné mluvě a ve výuce jazyka nebo analýzu diskurzu dementních pacientů v domácí péči).

Metody aplikované lingvistiky

Druhý svazek působí vzhledem ke své koncepci sevřenějším dojmem. Představuje ve třech oddílech a patnácti kapitolách tři dominantní metody rozboru komunikačních událostí: systémovou funkční lingvistiku (dále SFL), kterou vypracoval M. A. K. Halliday a úvod do ní přináší první kapitola *Language, register and genre* prvního oddílu z pera Jima Martina (s. 12–32), kritickou analýzu diskurzu (dále CDA), reprezentovanou v tomto svazku mj. jejími předními představiteli Ruth Wodakovou a Normanem Faircloughem, a etnografií komunikace, již zastupuje například Jan Bommaert. Každý oddíl obsahuje jak obecněji metodologicky koncipované texty, tak případové studie dokládající popisnou a explanatorní sílu konkrétní metody.

Jako ústřední se pro celý svazek jeví definování a dokládání vztahu textu a kontextu.³ V oblasti tohoto odhalování „neviditelného za viditelným“ dokládají zástupci jednotlivých metod sílu svých přístupů. Zároveň jsou za své pojetí kontextu kritizováni, a to zejména z pozice etnografie komunikace ve třetím oddílu knihy. Kniha tak otevírá dvě zásadní otázky:

- Jak je v AL vhodné pojímat kontext, aby na jedné straně bylo jeho vymezení adekvátní a zároveň aby nepřestal být uchopitelnou a popsatelnou entitou. S tímto napětím se různé přístupy a různí badatelé vyrovnávají různě.
- Druhá otázka plyne z první: jakými nástroji je náležité kontext zachytit a popsat jeho vliv na interpretaci textu.

John S. Knox ve svém příspěvku s názvem *Online newspapers: evolving genres and evolving theory* (s. 33–51) prověřuje vhodnost SFL pro aplikaci na nový žánr internetových zpravodajských serverů – krátké zprávy obsahující pouze titulek a perex (tzv. *newsbites*), resp. zprávy o rozsahu pouhého titulku (tzv. *newsbits*). Uvádí, že tyto zprávy jsou výzvou pro jakoukoliv teorii snažící se kriticky analyzovat jazyk a média, neboť „[h]ow is it possible to analyse the ideological positioning of readers, the unfolding of the argument, and the development of meaning in a text of fewer than 25 words?“ (s. 33). Na následujících stranách rozebírá textové ztvárnění těchto zpráv a jejich různý kontext (vizuální doprovodnou informaci v podobě fotografie, schématu apod., hypertextové odkazy k delším verzím uvedené zprávy, umístění zprávy na hlavní stránce on-line deníku v určitém místě a v okolí tematicky různých zpráv) a funkci. Jako relevantní i u těchto krátkých zpráv (a textů šířených novými médii obecně) vidí nutnost zasazovat je do časového, historického kontextu jiných textů k danému tématu, čímž staví most mezi systematickou analýzou SFL a CDA v duchu citátu J. L. Lemkeho:

„There is a need for CDA to enquire into [the] functional differentiation [of texts] with regard to timescales, and an important start on such enquiries is

3 Toto téma v současné době patří k jednomu z klíčových nejen pro lingvisty aplikované, ale všechny, kteří zkoumají reálné lingvistické promluvy, viz například úvodní plenární přednášku 6. mezinárodní konference konstrukční gramatiky, kterou v Praze dne 3. září 2010 na téma *Context and grammatical constructionalization* přednesla Elizabeth Closs Traugott a v níž vymezovala jednotlivé typy kontextu a identifikovala ty relevantní pro funkční popis gramatických konstrukcí.

investigating the extent to which, say, shorter vs longer texts carry different functions and mediate different kinds of social organization across scales.“⁴

Knox svým příspěvkem ukazuje, že SFL obohacená o určité analytické nástroje reagující na vývoj nových žánrů je jednou z účinných metod pro popis různých, i těch nejnovějších sémiotických systémů.

Úvodní příspěvek v oddílu věnovaném CDA nazvali autoři Ruth Wodaková a Norman Fairclough *Critical Discourse Analysis in action* (s. 98–111) a demonstrují v něm, jak osm s různou mírou přijímaných tvrzení o CDA lze doložit při analýze jednoho úryvku z politického diskurzu, konkrétně rozhovoru moderátora BBC s Margaret Thatcherovou z roku 1985 (kritická analýza thatcherismu je jedním z dlouhodobých Faircloughových témat).⁵ Dokládána tvrzení jsou seřazena na škále od těch zřejmých (CDA se zabývá společenskými problémy nebo mocenské vztahy jsou diskurzivní, manifestující se a zároveň utvářející se v diskurzu) po méně zjevné (například že vztah mezi textem a společností je zprostředkovaný nebo že diskurz je formou společenského aktu). S tímto příspěvkem, který uvedenou metodu prezentuje jednoznačně jako účinnou metodu s velkou popisnou silou, je vhodné porovnat následující texty z téhož oddílu – Caroline Coffinové a Kierana O’Hallorana *Finding the global groove. Theorising and analysing dynamic reader positioning using APPRAISAL, corpus, and a concordancer* (s. 113–132), Henryho Widdowsona *Text, Grammar and Critical Discourse Analysis* (s. 163–178) a také Jana Blommaerta *Text and context* (s. 182–200) z úvodu etnografické části knihy. Coffinová a O’Halloran se zabývají tím, jak gramaticko-lexikální prostředky obsažené v textu mohou dynamicky, v průběhu recepce textu determinovat čtenářův postoj ke sdělovaným informacím, a pro doložení tohoto vlivu přebírají z SFL do CDA termín APPRAISAL (ve smyslu hodnocení). Ukazují zároveň, že práce se speciálním korpusem obsahujícím konkordanční analýzu jazykových dat umožňuje redukovat potenciální zavádějící vliv idiosynkratických, subjektivních interpretací textu samotným kritickým analytikem. Výsledkem takto postavené korpusové analýzy je pak pravděpodobná dynamická evaluace textu čtenářem. Autoři tak – zdá se – uspokojivě řeší pro metodu CDA podstatnou otázku: „[T]o what extent can analysts make claims about the positioning power of a text for other readers?“ (s. 113). Henry Widdowson kriticky hodnotí, jakým způsobem se v CDA (reprezentované pro něj pojetím N. Fairclougha) uplatňuje při analýze metoda SFL a identifikuje zásadní nedostatek, který označuje jako *funkční selhání* (*functional fallacy*), plynoucí z nedostatečné systematičnosti analýzy, zejména pokud jde o vztah sémantického a pragmatického významu vypovídáného obsahu. Nakonec Jan Blommaert se v textu vzhledem k CDA vymezuje kriticky upozorněním na to, že existují tzv. zapomenuté (*forgotten*) kontexty, které CDA při analýze opomíjí, neboť v centru její pozornosti zůstává text. Toto tvrzení dokládá na projevech afrických uprchlíků žádajících v Belgii o azyl, což je typ institucionálně zakotveného diskurzu, který vyžaduje

4 Viz LEMKE, Jay L. (2003): Text and discourse in the technologies of social organization. In: Gilbert Weis – Ruth Wodak (eds.), *Critical Discourse Analysis: Theory and Disciplinarity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan; cit. podle Knox (2010, s. 50).

5 Pokud jde o reflexi tohoto Faircloughova tématu v českém prostředí, viz např. text: KARHANOVÁ Kamila (2002): Kritická analýza současného politického diskurzu: nový jazyk britských labouristů. *Slovo a slovesnost*, 63, S. 111–117.

výraznou pozornost věnovanou společenskému, politickému a kulturnímu kontextu. Takový typ komunikačních situací vede Blommaerta k požadavku pojímat diskurz jako společenský, nikoliv lingvistický objekt, tzn. chápat užívání jazyka lidmi k určitým specifickým účelům nikoliv jako „an unquestionable given“ a být si vědom toho, že „analysis should not start, so to speak, as soon as people open their mouths. It should have started long before that“ (s. 198).

Celý komunikačněetnografický oddíl má nejen v tomto, ale i ve svých ostatních příspěvcích programové vyznění – staví etnografii komunikace nad metodologickou rovinu, na níž operují SFL i CDA, a představuje ji jako samotnou epistemologii zkoumání vztahu mezi jazykem a světem, tedy v nejširším slova smyslu mezi textem a kontextem, přičemž poslední autor souboru Slef Slembrouck na analýze letáků ukazuje, že chceme-li relevantně vypovídat o vztahu jazykových projevů a společnosti, mnohem více podstatných fakt než z textové analýzy vysoudíme z hodnot, které textu přisuzují jeho uživatelé. Z toho důvodu Slembrouck argumentuje pro etnografii komunikace jako zastrešující epistemologii kontaktu. De facto tak nabízí systematickým analýzám SFL a CDA smysluplný cíl, ke kterému se mohou obracet, kdykoliv by se analýzy v jejich rámci staly mechanickými a nedostatečně adekvátními. Že se to stát může, ukazují právě některé kritické připomínky v této knize.

Závěr

Při hodnocení zkoumaných knih je třeba připomenout, že existují reprezentativní kolektivní monografie k aplikované lingvistice ze dvou velkých nakladatelství, která se vydávání podobných knih věnují: *Oxford Handbook of Applied Linguistics* (2002) a *Handbook of Applied Linguistics* z nakladatelství Blackwell (2004). Obě tyto publikace překračují dvojici knih z The Open University svým rozsahem, a tedy i šíří, s jakou zabírají oblast AL: příručka z Blackwellu jednak pokrývá témata otevřená v *Applied Linguistics in Action*, jednak se v samostatných kapitolách věnuje mnoha dalším oblastem, které jsou v *Applied Linguistics in Action* pouze zmíněny, například lexikografii, britskému znakovému jazyku nebo jazykovému plánování. Oxfordská publikace je zase zaměřena na centrální oblast AL, výuku cizího jazyka, a nazírá ji z mnoha různých perspektiv, takže pro ty, kteří se věnují právě tomuto tématu, je to příručka nepostradatelná. Budeme-li hodnotit publikace z The Open University na pozadí těchto knih, vysvitne poměrně jednoznačně, že první svazek *Applied Linguistics in Action* zaujme ty, kteří se věnují některým z témat obsažených v případových studiích, patrně především problematice angličtiny jako světového jazyka, protože zde má nejvíce prostoru. Dále by tato kniha mohla zaujmout ty, kteří se k AL dostávají poprvé a chtějí poznat, jak mohou vypadat typické studie zpracovávající témata z ústředních oblastí AL. Domnívám se však, že podobnou funkci může plnit rovněž pročetí čísel kmenových časopisů oboru *International Journal of Applied Linguistics* či *Applied Linguistics*. Naproti tomu druhý svazek *Applied Linguistics Methods* se svým specifitějším zaměřením jeví jako jedinečný, a proto rozhodně užitečný doplněk zmíněných velkých publikací. Je to soubor studií, které spolu vedou dialog o metodě, promýšlejí styčné i nespojitě body, a vytvářejí tak čtenáři podnětný prostor k úvahám o metodickém vedení vlastního aplikovaného výzkumu. Proto tento druhý svazek lze doporučit i odborníkům na AL jako inspirativní souhrnný zdroj.

Literatura:

AARTS, Bas et al. (eds.) (2004): *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.

BRUMFIT, Christopher (1995): Teacher professionalism and research. In: Guy Cook – Barbara Seidlhofer (eds.), *Principle and Practice in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

DAVIES, Alan – ELDER, Catherine (eds.) (2004): *Handbook of Applied Linguistics*. New York: Blackwell.

KAPLAN, Robert B. (ed.) (2002): *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.